

พื้นที่สาธารณะและการผลิตพื้นที่: ความหมายใหม่ของความสัมพันธ์ ทางสังคม

Public Spheres and Production of Space: The Meaning of Social Relationships

ชวิตรา ตันติมาลา ¹

Chawitra Tantimala

¹ นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ อาจารย์ประจำสาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม: Ph.D. candidate in Applied Behavioral Science Research, Srinakharinwirot University and a lecturer in the Cultural Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University, Email: chawitra.t@chandra.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ได้นำแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส มาสะท้อนให้เห็นถึงการสื่อสารที่มีเหตุมีผลที่จะทำให้ความเป็นตัวตน ทั้งระดับปัจเจกและระดับสังคมเกิดขึ้นได้ ในพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนพบปะแลกเปลี่ยนทัศนคติซึ่งกันและกันอย่างมีอิสระเสรี การสื่อสารกันในพื้นที่ลักษณะนี้มีบรรยากาศแบบไม่เป็นทางการจะทำให้แต่ละฝ่ายสามารถเข้าถึงความเป็นอัตวิสัยซึ่งกันและกัน เข้าใจกันและกัน และสามารถเห็นพ้องต้องกันได้ ในท้ายที่สุด นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดการผลิตพื้นที่ขององลี เลเฟบเวร์ ที่มองความสัมพันธ์ของพื้นที่อย่างเป็นพลวัต ทั้งพื้นที่ทางด้านกายภาพและพื้นที่เชิงจินตภาพ ในลักษณะถ่ายเทต่อกันเป็นวัฏจักรสามองค์ประกอบ ได้แก่ ภาพตัวแทนของพื้นที่ พื้นที่ที่เป็นตัวแทน และปฏิบัติการต่อพื้นที่ที่กายภาพ จนนำไปสู่การผลิตซ้ำกรอบมโนทัศน์ของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นชุดความหมายใหม่ ทั้งสองแนวคิดมีศักยภาพในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความหลากหลาย ให้ความสำคัญกับการสร้างบทบาทภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนสังคม

Abstract

This article is based on Public Sphere ideology of Jürgen Habermas reflecting communicative rationality that can make a selfhood in both individual and social level. In the Public Sphere, people can freely meet and share their attitude. The communication in this kind of space contributes the informal sphere that letting everyone be into inter-subjectivity and mutual understanding so that can last with the consensus eventually. Moreover, Production of Space ideology of Henri Lefebvre considers the space relationship as dynamic as physical and imaginative space which mutual transfer as three cycling components as Representations of space, Representational space and Spatial practice. This eventually leads to reproduction concept of social relationship as new set of meaning. Both idea potential describe diversity of social phenomena focusing on contribution citizens' role in driven society participation.

คำสำคัญ: พื้นที่สาธารณะ, การผลิตพื้นที่, ความสัมพันธ์ทางสังคม

Keywords: Public spheres, Production of space, Social relationships

บทนำ

มโนทัศน์ของคำว่า “พื้นที่” (Space) ในบทความนี้ไม่ได้มีความหมายเฉพาะทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการนิยามบนฐานความคิดที่ว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคม (Massey, 1998, p. 2) ในความหมายนี้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการทำความเข้าใจคำว่าพื้นที่ได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ทั้งในแง่ของพื้นที่เชิงกายภาพที่สามารถมองเห็นและจับต้องได้ และพื้นที่ในลักษณะที่เป็นจินตภาพอื่นๆ ได้แก่ พื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางการเมือง พื้นที่ต่อรอง ฯลฯ ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับการนิยามกรอบมโนทัศน์ของ “พื้นที่” เหล่านี้เป็นการขยายชุดความหมายของกายภาพในฐานะตัวกระทำ และผลลัพธ์ต่อการกระทำ ด้วยเหตุนี้ “พื้นที่” จึงเป็นพื้นฐานของชีวิตทางสังคมทุกรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะความหมายเชิงอำนาจที่หมายถึง “ผลิตผลของความสัมพันธ์” (Foucault, 1986, p. 32)

ในบทความนี้ ผู้เขียนเลือกหยิบยกแนวคิดที่กำลังได้รับความนิยมและเป็นที่น่าจับตามอง 2 แนวคิดสำคัญมานำเสนอ คือ แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะของ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) และแนวคิดการผลิตพื้นที่ของ อองรี เลเฟวเร่ (Henri Lefebvre) เนื่องจาก ปัจจุบันในยุคดิจิทัล ที่มีเทคโนโลยีสารสนเทศสร้างอาณาบริเวณที่เรียกว่า “โลกไร้พรมแดน” ทำให้การนิยามเชิงพื้นที่เริ่มมีบทบาทสำคัญเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากเส้นแบ่งพรมแดนระหว่างกันเริ่มเบาบางลง ทั้งในระดับโลก ระดับสังคม ระดับกลุ่ม และระดับบุคคล ในบทความนี้ จึงให้ความสำคัญที่การอธิบายความเป็นมาของแนวคิด อิทธิพลต่อวงการวิชาการและวิจัยในศาสตร์ต่าง ๆ งานวิจัยที่สำคัญ ๆ และการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในบริบทของประเทศไทย ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในหลากหลายศาสตร์ โดยเฉพาะศาสตร์ทางด้านสังคมศาสตร์ อาทิ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ เป็นต้น ทั้งสองแนวคิดนี้ มีศักยภาพในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความหลากหลาย ทั้งในสังคมตะวันตก และสังคมตะวันออก หรือแม้กระทั่งในสังคมเสมือนจริง อีกทั้งยังเน้นเรื่องของสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนสังคม เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ที่เสียเปรียบหรือกลุ่มผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจให้มีบทบาท หรือมีพื้นที่มากขึ้นในสังคม

ความหมายของพื้นที่สาธารณะ

คำว่า พื้นที่ (Space หรือ Sphere) หมายถึง อาณาบริเวณที่ซึ่งสมาชิกในสังคมสามารถสร้างสรรค์หรือแลกเปลี่ยนความคิด เป็นพื้นที่ในโลกทางสังคมซึ่งปัจเจกบุคคลมาพบปะพูดคุยและอภิปรายกันอย่างเสรีในประเด็นปัญหาทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ประเด็นจากการอภิปรายโต้เถียงปัญหา ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จะถูกตีแผ่แลกเปลี่ยนกันในพื้นที่สาธารณะ ก่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกันและนำไปสู่การตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางการเมืองของสาธารณชนในอันดับต่อไป

คำว่า “สาธารณะ” หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกัน กระทำ/แสดงออกเพื่อสังคมส่วนรวมหรือสาธารณชน ในภาษาอังกฤษใช้ public, public space, public place, public sphere, public realm, public activities, publicness เป็นความหมายที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดและทฤษฎีในหลากหลายสาขาวิชา เช่น รัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ มีการนำคำว่า “นโยบาย” มารวมกับ “สาธารณะ” ซึ่งแปลโดยตรงมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Public Policy อันมีหลายความหมาย ที่เป็นที่ยอมรับกันมากที่สุด คือ กิจของรัฐ/รัฐวิสาหกิจ ที่เลือกที่จะทำหรือไม่ทำ เป็นทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน หรือเฉพาะโอกาส กิจกรรมนั้นๆ เกี่ยวข้องกับประชาชนคนหมู่มากซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม มีผลต่อการพัฒนาประเทศ (Dye, 1992, p. 48) ส่วนในศาสตร์ของทางสื่อสารมวลชนและนิเทศศาสตร์ก็กล่าวถึงการประชาสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับมวลชนและสาธารณะ (Public Relation) ในทางสังคมศาสตร์มีการกล่าวถึง สาธารณะ ในแง่สังคมไว้โดยมีพัฒนาการมานาน และเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบสังคมและการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

การให้ความหมาย คำว่า พื้นที่สาธารณะ (Public sphere) ฮาเบอร์มาส (Habermas) นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ชาวเยอรมัน ได้กล่าวว่า เป็นพื้นที่ของชีวิตสังคมที่เปิดกว้างให้แก่ทุกคน เพื่อเข้ามาร่วมกันสร้าง “ความคิดเห็นสาธารณะ” พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงสังคมกับรัฐ เป็นพื้นที่ที่ผู้คนในสังคมมาร่วมกันทำหน้าที่วิพากษ์ วิจาร์ณ และควบคุมการทำงานของอำนาจรัฐ ลักษณะเด่นของพื้นที่สาธารณะ คือ การสนทนา/อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมเกิดขึ้นโดยไม่มี การบังคับข่มขู่ ชักจูง คุกคาม หรือออกคำสั่ง ตามความคิดของ ฮาเบอร์มาส พื้นที่สาธารณะจึงมีความสำคัญมาก โดยทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่าง “รัฐ” และ “สังคม” นอกจากนี้ พื้นที่สาธารณะยังมีอีกหลายแบบหลายประเภท เช่น พื้นที่สาธารณะทางศิลปวัฒนธรรม พื้นที่สาธารณะทางวรรณกรรมโดยเฉพาะ เป็นต้น แต่สิ่งที่ ฮาเบอร์มาส ให้ความสำคัญ คือ พื้นที่สาธารณะทางการเมือง (Political public sphere) ซึ่งมีความหมายต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตย เพราะอำนาจรัฐจะเป็นพื้นที่สาธารณะก็ต่อเมื่อถูกวางนโยบายสาธารณะและดำเนินมาตรการสาธารณะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ

ประโยชน์สุขส่วนรวมและอยู่ภายใต้การควบคุมหรือตรวจสอบของประชาชนที่อยู่ภายในพื้นที่สาธารณะทางการเมือง ในขณะที่ปัจจุบันเมืองเป็น “พื้นที่แบบอารยะ” ภายในเมืองจะมีหอการค้า ตามถนนสายต่าง ๆ มีการจัดแบ่งพื้นที่กันปกครองดูแลรักษา และมีพื้นที่สาธารณะ เช่น ลานคนเมือง เพื่อส่งเสริมความเป็นประชาคม เช่นเดียวกับร้านเหล้าของชาวอังกฤษ ที่เรียกว่า Pub ซึ่งคำนี้เป็นคำย่อมาจาก Public-house เป็นพื้นที่สำหรับผู้คนที่ต้องการพบปะสังสรรค์กัน (Chantus Pearntum, 1999, p. 3) พื้นที่สาธารณะ จึงหมายรวมถึงที่สำหรับผู้คนมาพบปะกัน เพื่อรับอากาศ แสงแดด เพื่อให้ความชุ่มชื้นมีชีวิตชีวาของเมือง เน้นถึงความเป็นสาธารณะ และการพัฒนาวัฒนธรรมของกลุ่มคนให้เจริญงอกงาม นักร้องแบบชุมชนเมืองและภูมิสถาปนิกจึงให้ความสำคัญกับลักษณะของพื้นที่สาธารณะเป็นพิเศษ (Jackson, 1984, p. 8) ไม่ใช่แค่เพียงความหมายทางกายภาพแต่เป็นความหมายเชิงมนุษยศาสตร์ และพฤติกรรม

สรุปคำว่า พื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปพบปะพูดคุยกันในประเด็นหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะ โดยความคิดเห็นสาธารณะจะถูกสร้างขึ้นภายใต้อาณาเขตของชีวิตทางสังคม การเข้าถึงพื้นที่นี้จะมีหลักการ และระบบระเบียบที่เปิดกว้างให้แก่กลุ่มคนหรือพลเมืองทุก ๆ คนได้มีส่วนร่วม (Waraporn Wanapitak, 2011) พื้นที่สาธารณะ จึงเป็นอาณานิคมที่เกี่ยวกับการสื่อสาร การสร้างความรู้สึกเป็นส่วนรวม (Sense of public) และผลประโยชน์ของส่วนรวม (Kusuma Kuyai, 2013) พื้นที่สาธารณะ เป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ รูปธรรมของพื้นที่สาธารณะคือ พื้นที่ทางกายภาพที่กำหนดขอบเขตไว้แน่นอน เช่น สวนสาธารณะ ลานประชาชน จัดตั้งกลางเมือง ตลาดนัด ร้านกาแฟ เป็นต้น ส่วนพื้นที่นามธรรม คือ พื้นที่ที่ไม่มีขอบเขตแน่นอน เช่น พื้นที่ทางวัฒนธรรม สังคมออนไลน์ กลุ่มทางสังคม สื่อมวลชน เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) คำนี้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในผลงานของอิมมานูเอล เคนท์ (Immanuel Kant , 1724-1804) นักปรัชญาสมัยใหม่ชาวเยอรมัน และถูกนำมาศึกษากันอย่างกว้างขวางในทางสังคมศาสตร์เมื่อฮาเบอร์มาส (Habermas, 1989) นักวิชาการชาวเยอรมันในผลงานชื่อ “การแปลงรูปเชิงโครงสร้างของพื้นที่สาธารณะ” (The Structural Transformation of the Public Sphere : an Inquiry into a Category of Bourgeois Society) ใน ค.ศ. 1962 ฮาเบอร์มาสเป็นสมาชิกของสำนักแฟรงเฟิร์ตที่สนใจการวิพากษ์วิจารณ์ระบบและโครงสร้างทางสังคม นักวิชาการในกลุ่มนี้สร้างผลงานไว้มากมายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะทฤษฎีแนววิพากษ์ (Critical theory) โดยเห็นว่าทัศนะพื้นฐานในเรื่องของความมีเหตุผล (Rationality) ของมนุษยชาติที่พัฒนามาจากความป่าเถื่อนไร้เหตุผลเป็นทัศนะที่ผิดพลาด เพราะความขัดแย้งสับสนของสังคม สงคราม การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์หรือเหตุการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ซึ่งมนุษยชาติยังไม่มีเหตุผลมากนัก โดยเฉพาะระบบทุนนิยมซึ่งเป็นระบบที่ไร้เหตุผลมากที่สุด แต่ฮาเบอร์มาสมีความเห็นต่าง เพราะเขาเห็นว่าการที่ระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ไร้เหตุผลนั้นเนื่องมาจากเส้นทางการพัฒนาความมีเหตุผลของมนุษยชาติยังไม่สมบูรณ์ ทำให้เป็นที่มาของข้อเสนอมือเรื่อง “พื้นที่สาธารณะ” ซึ่งเป็นข้อเสนอเชิงรูปธรรมอย่างหนึ่งที่ทุกคนสามารถดำเนินการตามเหตุและผลได้ (Wipa Autamachan, 2001, p. 56)

ฮาเบอร์มาสได้อธิบายถึงกระบวนการเกิดสำนักสาธารณะ (สำนักส่วนรวม) ว่ามาจากการที่ปัจเจกบุคคลใช้ความรู้และแสดงออกทางความคิดอย่างมีเหตุผล และเปิดเผยในที่สาธารณะส่งผลให้สาธารณชนเริ่มสามารถเข้าถึงและยึดครองอาณาเขตสาธารณะที่เคยถูกควบคุมโดยรัฐได้ และต่อมาพื้นที่ดังกล่าวก็ได้แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่ของการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์การเมืองรวมทั้งการวิพากษ์วิจารณ์ตัวอำนาจรัฐด้วย พื้นที่สาธารณะจึงกลายเป็นอำนาจใหม่ที่ท้าทายอำนาจเดิมของสังคมศักดินาในยุโรป การแปลงรูปของพื้นที่สาธารณะที่อดีตเคยผูกขาดอยู่แต่เฉพาะคนบางกลุ่มมาสู่มวลชนโดยทั่วไปเกิดขึ้นได้อย่างไร ปรากฏการณ์ดังกล่าว เขาได้ศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของยุโรปตะวันตกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาโดยพบว่า ยุโรป

ในช่วงเวลานั้นเป็นสังคมที่มีแต่สถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนาเท่านั้นที่มีอิทธิพลในการเข้าถึงและครอบครองพื้นที่ทางการเมือง ชนชั้นกษัตริย์ ชุนนางชั้นสูงและพระเท่านั้นที่มีอำนาจในการตัดสินใจกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะหรือคนหมู่มาก เช่น การออกกฎหมาย การถืออำนาจครอบครองที่ดิน การผูกขาดความรู้และอำนาจ การผูกขาดการโฆษณาเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณะ เป็นต้น การปรากฏตัวเพื่อให้เห็นที่รู้จักในสังคมไม่ใช่เรื่องที่ไม่สามารถกระทำได้ แต่บุคคลนั้นจะต้องมีสถานภาพทางสังคมเพียงพอในฐานะที่เป็น “บุคคลสาธารณะ” และเพื่อที่จะรักษาอิทธิพลในพื้นที่สาธารณะทางการเมืองของตน รัฐยังกำหนดอำนาจที่จะใช้ความรุนแรงปราบปรามคนกลุ่มอื่นที่รุกร้าเข้ามาในพื้นที่สาธารณะดังกล่าวได้ด้วย

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก็ได้เกิดการขยายตัวทางการค้าทางทะเล การตื่นตัวทางศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ก่อให้เกิดกลุ่มพ่อค้า นักคิด ปัญญาชนมากมาย เศรษฐกิจและความรู้ไม่ได้ถูกผูกขาดไว้ที่ชนชั้นสูงหรือพระบาทหลวงอีกต่อไป แต่เกิดเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมที่อยู่กึ่งกลางระหว่างชนชั้นศักดินากับสามัญชนชั้นล่างที่เรียกว่า ชนชั้นกลาง (Bourgeois) ประกอบกับยุคสมัยดังกล่าวเป็นช่วงของการพัฒนาความเป็นเมืองหรือมหานคร (Urbanization) ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฮอลแลนด์ ฯลฯ เริ่มปรากฏพื้นที่สาธารณะใหม่ของคนกลุ่มใหม่ที่มาพบปะสังสรรค์ เสวนากันตามร้านกาแฟ โรงเหล้า ห้องโถงหรือห้องรับแขกของเหล่าชนชั้นกลางอันเป็นพื้นที่ที่ปลอดจากอำนาจราชสำนักและศาสนา กิจกรรมที่กลุ่มบุคคลดังกล่าวกระทำคือ การนัดพบปะกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านการค้า ความรู้และประสบการณ์ใหม่จากการเดินทางไปยังดินแดนไกลโพ้น ข้อเขียนหรือบทความทางปรัชญา วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ วรรณกรรมแพร่กระจายอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีการพิมพ์ที่พัฒนาขึ้น มีการพูดคุยถกเถียงกันอย่างมีอิสระ เสรีและมีเหตุผลในเรื่องต่าง ๆ เช่น กฎหมาย การเมืองการปกครอง ปรัชญา การวิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียงกันนี้ดำเนินไปบนหลักของความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยมีบทบาทของสื่อสิ่งพิมพ์เป็นองค์ประกอบสำคัญ กล่าวคือ เรื่องที่พูดคุยกันจะเป็นประเด็นของผลประโยชน์ร่วมกันที่สมาชิกแต่ละคนได้รับข่าวสารมาจากสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ ใบบรรณคดี ฯลฯ เขาแสดงให้เห็นว่านี่คือจุดเริ่มต้นที่อาณาเขตหรือพื้นที่ส่วนตัว (Private sphere) ได้เคลื่อนออกมาสู่มณฑลสาธารณะ และบางเรื่องก็ได้หลอมรวมเป็นสิ่งเดียวกันโดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับชีวิตการเมือง นอกจากนี้ การศึกษาและความรู้หนังสือของประชาชนที่ขยายวงกว้างมากขึ้นนำไปสู่หลักการคัดเลือก (Principle of selection) ไม่ว่าจะเป็นการเลือกข่าวสาร ความรู้ วิทยาการ การคัดสรรผู้มีความรู้ ผู้มีอำนาจ และนำไปสู่การจัดโครงสร้างใหม่ทางสังคมแบบใหม่และการครอบครองทรัพย์สินของคนกลุ่มใหม่ในยุคสมัยนั้น

กล่าวได้ว่า พื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่ต่อสู้ทางการเมืองของชนชั้นกลางเพราะนอกจากการพูดคุยดังกล่าวจะเป็นช่องทางให้สมาชิกในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะแล้ว ยังสามารถตรวจสอบรัฐบาลที่กำลังปกครองอยู่ในขณะนั้นได้ด้วย หลังจากนั้นผลที่เกิดขึ้นก็คือ กลุ่มพื้นที่สาธารณะนั้นก็จะมีอำนาจหรือข้อเสนอไปต่อรองกับชนชั้นกษัตริย์หรือชุนนาง พื้นที่สาธารณะจึงเท่ากับเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางได้แสดงตัวในฐานะ “พลเมือง” และได้รวมตัวกันเพื่อเป็นช่องทางเข้าไปร่วมกับชีวิตสาธารณะของสังคม แต่นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 พื้นที่สาธารณะในฐานะที่เป็นพื้นที่ของ “เหตุผล” ตามความหมายของเขากลับเริ่มถดถอยลดบทบาทลง การเผยแพร่เสียงวิพากษ์วิจารณ์ได้แปรเปลี่ยนไปสู่สนองตอบผลประโยชน์ทางการค้ามากกว่าทางการเมือง ทำให้ข้อมูลข่าวสารแปรรูปจากความรู้ ข่าวสารไปสู่การโฆษณาสินค้า การโฆษณาชวนเชื่อและการบิดเบือน ฮาเบอร์มาสแสดงให้เห็นว่าพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางได้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะอันเกิดจากการเติบโตของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมในยุโรปตะวันตก และเช่นเดียวกัน เขาได้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งกันระหว่างอุดมคติของความเท่าเทียมกันบนฐานของแนวคิดเสรีนิยมกับความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมที่ถูกกำหนดโดยกลไกหรือความสัมพันธ์ของการค้าการตลาด (Dahlgren, 2001, pp. 70-89)

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 190 ฮาเบอร์มาสเริ่มให้ความสำคัญในเรื่อง “ภาษาศาสตร์” (Linguistic) ซึ่งเป็นสถานการณ์ทางภาษาแบบอุดมคติ (Ideal speech situation) ซึ่งทุกสังคมใช้ เพราะมนุษย์ทำการสื่อสารระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และ

นำแนวคิดนี้มาเป็นบรรทัดฐานในการวิจารณ์สังคมว่าเป็นอิสระหรือไม่ (Social criticism) ในขณะเดียวกันก็ใช้แนวคิดนี้เป็นแบบจำลองในการสร้างสังคมใหม่ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความสามารถและเสรีภาพในการแสดงออกทางความคิดเห็น อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ก็มิข้อจำกัดในการปลดปล่อยสังคม (Social emancipation) เนื่องจากระบบสังคมสมัยใหม่มีแนวโน้มวิวัฒนาการไปสู่ความซับซ้อนมากขึ้น (Systematic complexity) ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะมองเห็นความโปร่งใสทางวาทกรรมในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ สถานการณ์ทางภาษาแบบอุดมคติที่มนุษย์สื่อสารกันอย่างอิสระเสรีไร้การควบคุม อาจจะไม่สามารถนำมาเป็นหลักการที่ใช้ในการจัดการระบบสังคมได้ ต้องอาศัยมิติอื่นๆ มาสนับสนุน โดยการเชื่อมโยงหลากหลายแนวคิดเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้เกิดพลังมากขึ้นในการสร้างแบบจำลองอันเป็นอุดมคติ (Normative model) นั่นคือ พื้นที่สาธารณะ วาทกรรม และเหตุผล

ในผลงานเรื่อง ทฤษฎีปฏิบัติการด้านสื่อสาร (The Theory of Communicative Action) เขาได้นำเอาแนวคิด 2 เรื่องมาเชื่อมโยงกันคือ โลกชีวิต (Life-world) กับระบบ (System) ยกตัวอย่างเช่น ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ มีสื่อหลายอย่าง เช่น เงินตรา กฎหมาย อำนาจทำหน้าที่เป็นกลไกในการทำให้ระบบดำรงอยู่ได้อย่างเป็นปึกแผ่น แต่ในขณะเดียวกันสื่อก็มีแนวโน้มในการคุกคาม “โลกชีวิต” ของผู้คน โดยการครอบงำ และทำลายพื้นฐานของชีวิต ไปจนถึงบิดเบือนวิถีการสื่อสารระหว่างมนุษย์ ซึ่งฮาเบอร์มาสใช้คำว่า “การตั้งรกรากของโลกชีวิต” (Colonization of the life-world) (Seidman, 1989, p. 231) กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะที่เรากำลังพูดถึงนี้มีแนวโน้มที่จะถูกรุกล้ำโดยสื่อ อย่างเช่น เงินตรา อำนาจ และกฎหมาย ซึ่งจำกัดศักยภาพในการแสดงความคิดเห็น ปัญหาสำคัญเราจะมีวิธีการป้องกันอย่างไรโดยไม่ให้อำนาจรัฐและทุนนิยมรุกล้ำเข้ามาควบคุมโลกชีวิตและพื้นที่สาธารณะได้ โลกชีวิตและพื้นที่สาธารณะจะสามารถป้องกันตัวเองได้หรือไม่ และจะยับยั้งการคุกคามของระบบได้อย่างไร ฮาเบอร์มาสชี้ให้เห็นคำตอบอย่างชัดเจนว่าศักยภาพในการต่อต้านโลก ชีวิตต้องใช้กลไกทางด้านปฏิบัติการด้านสื่อสาร (Communicative action) โดยดำเนินการอภิปรายอย่างอิสระผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่ (New social movement) ใช้พื้นที่สาธารณะที่หลากหลาย เพื่อผลิตซ้ำทางการสื่อสารอย่างต่อเนื่องเพื่อคานอำนาจกับระบบ

ต่อมาฮาเบอร์มาสได้นำเสนอทฤษฎีสำคัญที่เรียกว่า จริยศาสตร์แนววาทกรรม (Theory of discourse ethics) ซึ่งคือการวิเคราะห์สังคมสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างทางจริยธรรม และศีลธรรม และต้องใช้แนวคิดทางด้านนิติศาสตร์มาผสมผสานด้วย (Habermas, 1989) ทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์กฎหมายและประชาธิปไตย (Contributions to Discourse theory of Law and Democracy) ก็เป็นอีกหนึ่งผลงานของเขาที่ให้คำตอบด้วยว่า ทำอย่างไรจึงจะควบคุมการแผ่อำนาจของระบบได้ ซึ่งคำตอบก็คือ กฎหมายไม่ใช่เป็นกฎหมายที่มาจากข้างบน หากแต่เป็นกฎหมายที่ผ่านกระบวนการทางวาทกรรมของสาธารณะ ผ่านอำนาจทางการสื่อสารจากผู้คนที่อยู่ข้างล่างส่งไปสู่ข้างบน และนิติรัฐที่เป็นประชาธิปไตยพร้อมด้วยหลักการที่สำคัญต่าง ๆ เช่น อำนาจตุลาการและหลักสิทธิมนุษยชนในการควบคุมอำนาจทางการเมืองของฝ่ายบริหาร (Habermas, 1989) กล่าวโดยสรุป พื้นที่สาธารณะ (Public sphere) จะส่งข้อมูลข่าวสารไปยังพื้นที่สาธารณะทางการเมืองผ่านระบบ ประชาธิปไตยที่มีการอภิปราย การถกเถียง การแสดงออกทางความคิดอย่างอิสระเสรีและกว้างขวาง (Deliberative democracy) และกลไกที่สำคัญก็คือ วาทกรรมสาธารณะ (Public discourse)

ปัจจุบัน แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะของฮาเบอร์มาส มีการนำมาประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายในศาสตร์ต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่เพียงสังคมศาสตร์ หากแต่มีการใช้ในวงวิชาการอื่นๆ อาทิ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ เป็นต้น ดังตัวอย่างงานวิจัยเรื่อง “การสร้างเสริมพลังอำนาจ ชุมชนชาวนาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ผ่านกระบวนการใหม่ทางการวิจัย: ประสบการณ์จากอำเภออุซันห์ ศรีสะเกษ” ของอรทัย อาจอ่ำ (Orthai Ard-am, 2011, pp. 281-300) ที่พยายามศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ชุมชนโดยการเสริมสร้างพลังอำนาจเชิงบวกแก่ชาวนาเปลี่ยนวิถีคิด และการปฏิบัติ จนกระทั่งเกิดองค์ความรู้แบบชัดแจ้งเห็นจริงจากการลงมือปฏิบัติ หรือที่เรียกว่าความรู้พื้นบ้าน

ที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน งานวิจัยเรื่อง “จักรยานกับการใช้งานบนพื้นที่สาธารณะ” ของบวร ทรัพย์สิงห์ (Borvorn Subsing, 2014, p. 1) ที่เสนอรูปแบบการใช้จักรยานบนถนนในกรุงเทพมหานคร และการปรับตัวของผู้คนบนท้องถนน ผ่านการวิจัยเชิงคุณภาพที่วิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์เกี่ยวกับการเคารพสิทธิและความแตกต่างของผู้ใช้พื้นที่สาธารณะ และงานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารด้านสิทธิผู้บริโภคบนพื้นที่สาธารณะ กรณีศึกษาเว็บบอร์ดพันทิปดอทคอม” ของเตื่อนใจ รอดสกุล (Tuenjai Rodsakul, 2012, pp. 10–12) ที่นิยามสังคมออนไลน์ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะ และศึกษาการสื่อสารของผู้ใช้งานอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งวิเคราะห์เนื้อหาหัวข้อกระทู้ของเว็บบอร์ดนี้ โดยมีการแบ่งประเภทตามปัญหาของประชาชนที่ต้องการความคิดเห็น แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ต้องการความช่วยเหลือ และต้องการการมีส่วนร่วม ซึ่งเน้นไปที่ประเด็นของการตีความสิทธิของผู้บริโภคในพื้นที่สาธารณะเป็นหลัก

จากตัวอย่างงานวิจัยทั้งสามข้างต้นนี้ ผู้เขียนวิเคราะห์ว่านักวิชาการและนักวิจัยในประเทศไทยมักนำแนวคิดของฮาเบอร์มาสมาประยุกต์ใช้เพื่อตีความสังคมที่ไม่เท่าเทียมให้เกิดความมีส่วนร่วมมากขึ้น นิยามความหมายใหม่ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และสร้างสิทธิพลเมืองให้สืบบทบาท หรือมีพื้นที่มากขึ้นในสังคม อย่างไรก็ตาม ถึงแม้แนวคิดนี้จะมีค่าที่เป็นปรัชญาและเป็นนามธรรม แต่มีศักยภาพในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความหลากหลาย ทั้งในสังคมตะวันตก และสังคมตะวันออก หรือแม้กระทั่งในสังคมเสมือนจริง แนวคิดพื้นที่สาธารณะของฮาเบอร์มานี้ ก็ได้รับความนิยม และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย จึงสมควรอย่างยิ่งในการศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

แนวคิดเรื่องการผลิตพื้นที่

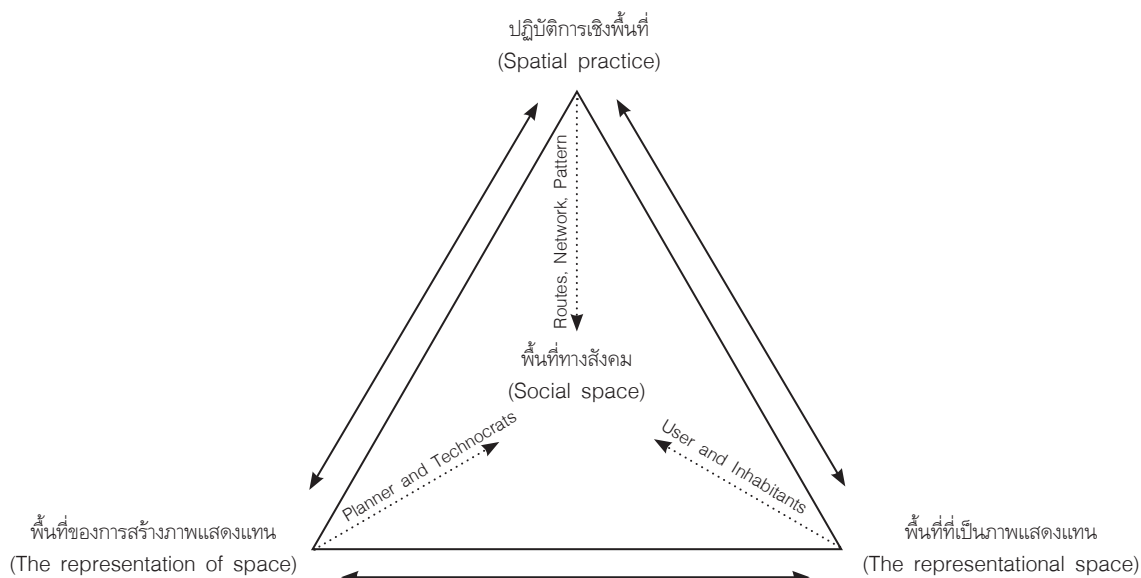
นอกจากแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะแล้ว บทความฉบับนี้ยังนำเสนอแนวคิดเรื่องการผลิตพื้นที่ในฐานะที่ตัวแบบความสัมพันธ์ขององลี เลเฟบvre (Henri Lefebvre) ที่มองความสัมพันธ์ของพื้นที่กายภาพและพื้นที่เชิงจินตภาพในลักษณะถ่ายเทกันเชิงวัฏจักรและเป็นพลวัต โดยมี 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ภาพตัวแทนของพื้นที่ (Representations of space) พื้นที่ที่เป็นตัวแทน (Representational space) และปฏิบัติการต่อพื้นที่กายภาพ (Spatial practice) จนนำไปสู่การผลิตซ้ำชุดความหมายใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจและชุดความหมายที่ส่งผลให้เกิดกระบวนการและผลลัพธ์ในพื้นที่ ประกอบกับการสร้างความหมายใหม่ในท้ายที่สุด (Harvey, 2007, pp. 41–42)

แนวคิดของเลเฟบvreให้ความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์เชิงความหมายของกระบวนการสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical space) ที่สัมพันธ์โยงกับพื้นที่ทางสังคม (Social space) และพื้นที่ในโน้ตซ์ (Mental space) ความสัมพันธ์ของการพัฒนาให้กลายเป็นโน้ตซ์ทางสังคม เรื่อง การผลิตซ้ำทางสังคมที่กระทำผ่านพื้นที่กายภาพ (Soja, 1996, pp. 103–105) ได้ขยายแนวคิดโดยฉายภาพให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายของพื้นที่ในความทรงจำของผู้คน โดยพื้นที่ทางกายภาพ ในฐานะตัวแสดง (Subject) ได้ส่งผลให้เกิดความเข้าใจหรือสำนึกต่อพื้นที่บางอย่างร่วมกันในสังคมจากการปฏิบัติกิจกรรมผ่านพื้นที่กายภาพนั้นๆ (Spatial practice) จนสังคมผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์พื้นที่และความหมายความเข้าใจ (Representational spaces) จนผลิตสิ่งทีเรียกว่า “ภาพตัวแทนของพื้นที่” (Representation of space) ออกมาจากสิ่งนั้น ภาพตัวแทนดังกล่าวได้ตกผลึกเป็นผลผลิตทางสังคมที่ได้รับการจดจำและคาดหวัง พื้นที่ทางกายภาพ ได้กลายเป็นวัตถุต่อการผลิตซ้ำพื้นที่ทางกายภาพชนิดใหม่ต่อไป โดยสามารถสร้างกรอบอธิบายเชิงวัฏจักรของกระบวนการเกิด การรับรู้ การให้ความหมายและการผลิตซ้ำความหมาย

แนวคิดการผลิตพื้นที่นี้เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้องกับพื้นที่โดยวิเคราะห์ภายในกรอบทฤษฎีเชิงวิพากษ์ อันเป็นกรอบทฤษฎีที่พยายามเปิดเผยให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันเชิงอำนาจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการเอารัดเอาเปรียบของคนกลุ่มหนึ่งต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง ผนวกกับการนำแนวคิดทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่ใช้ฐานความคิดทางด้านการแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจระดับต่าง ๆ และวัฒนธรรมทางชนชั้นมาผสมผสานในการวิเคราะห์ โดยทั้งหมดสามารถ

ที่จะอธิบายไปยังพฤติกรรมเชิงพื้นที่ของหน่วยที่จะศึกษาได้อย่างชัดเจน เขาได้รวมเอามิติของการใช้เวลาและใช้พื้นที่เข้าด้วยกัน เพื่อวิเคราะห์ว่า สังคมมนุษย์แต่ละยุคสมัยจะมีวิธีการผลิตพื้นที่ (Mode of production) ที่เฉพาะเจาะจงของยุคนั้นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงสังคมจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากลักษณะที่ตรงกันข้าม (Contradiction) ของความสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการผลิต ในวิธีการผลิตแต่ละแบบจะสร้างพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะตนขึ้นมา และในเวลาเดียวกันพื้นที่ก็มามีอิทธิพลต่อกระบวนการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในกระบวนการนั้น (Jirap Waraseangsuks, 2005, p. 34)

นอกจากนี้ เลเฟบร็องได้อธิบายว่าพื้นที่เป็นผลผลิตทางสังคมชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต (Production process) และกระบวนการผลิตนี้ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันสองส่วน คือ พลังการผลิต (Forces of production) และความสัมพันธ์เชิงการผลิต (Production relation) องค์ประกอบของพลังการผลิตที่สำคัญประการแรกได้แก่ ธรรมชาติของพื้นที่ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ แหล่งที่ตั้ง เป็นต้น อีกประการหนึ่ง คือ แรงงาน และการจัดองค์กรของแรงงาน ประการสุดท้าย คือ ความรู้และเทคโนโลยี ส่วนความสัมพันธ์เชิงการผลิต เขามองว่าเป็นการช่วงชิงของชนชั้น หรือกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชนชั้น (Class fractions) เพื่อครอบครองพื้นที่ อีกมิติหนึ่ง คือ กระบวนการผลิตซ้ำของความสัมพันธ์เชิงการผลิต ซึ่งประกอบไปด้วย การผลิตซ้ำเชิงชีววิทยา และการผลิตซ้ำในความสัมพันธ์ทางการผลิต ในการวิเคราะห์เรื่องการผลิตพื้นที่ เพื่อให้มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง เขาได้สร้างเครื่องมือในระดับมโนทัศน์ 3 ประการ ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 หลักการผลิตพื้นที่ของเลเฟบร็อง (Lefebvre, 1991)

1. **ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (Spatial practice)** ครอบคลุมความหมายตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของพื้นที่ตามธรรมชาติที่มีต่อการก่อตัวทางสังคม รวมไปถึงการที่สังคมแสดงการใช้อำนาจ การผลิต และการเอาประโยชน์จากพื้นที่

นั้น ๆ ซึ่งการใช้พื้นที่เหล่านี้ต้องผ่านกระบวนการรับรู้ความหมายของพื้นที่นั้นๆ กล่าวคือ พื้นที่ที่ศึกษานั้นมีความหมายอย่างไรในทัศนะของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาใช้พื้นที่ (Perceived space) ซึ่งอาจต้องเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย กระบวนการให้ความหมายนี้ กลายมาเป็นความจริงทางสังคม เช่น การใช้ชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่เชื่อมโยงกับลักษณะของเมือง เลเฟบเร่เห็นว่าหน้าที่ของการปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่สำคัญ คือ การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตพื้นที่ (The spatial reproduction of social relation) ทำให้สังคมแต่ละสังคมมีความสัมพันธ์เชิงการผลิตที่เจาะจง และมีการปฏิบัติเชิงพื้นที่ที่เฉพาะเจาะจงแตกต่างกันไป

2. พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (The representation of space) เป็นการให้ความหมายของพื้นที่เชิงโมโนทัศน์ (Conceived space) ที่มีมาจากองค์ความรู้เฉพาะด้านของวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เช่น นักคณิตศาสตร์ นักวิศวกรรมสังคม นักผังเมือง เป็นต้น คนเหล่านี้มองเรื่องราวของการใช้ชีวิตผู้คนและการทำความเข้าใจพื้นที่นั้น ๆ ผ่านองค์ความรู้เฉพาะด้าน กล่าวคือ เป็นการมองพื้นที่แบบมีการใส่รหัสและถอดรหัสด้วยสัญลักษณ์ที่เฉพาะเจาะจง การสร้างภาพแสดงแทนนี้เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่ในกระบวนการผลิตพื้นที่ ซึ่งมักอยู่ในลักษณะของการจัดลำดับชั้น (Order) กับส่วนอื่น ๆ ในกระบวนการผลิต เป็นลักษณะที่ครอบงำการผลิตพื้นที่ด้วยการใช้อำนาจและความรู้

3. พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทน (The representational space) พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทนเป็นพื้นที่ที่แสดงความเป็นชีวิต อารมณ์และสุนทรียภาพ แต่ถูกรองรับด้วยกระแสหลักของแต่ละยุคสมัย (Lived space) และสะท้อนออกมาด้วยภาพลักษณ์ (Image) ความทรงจำ (Memory) และสัญลักษณ์ (Symbols) ของบุคคลที่ในพื้นที่

การนำแนวคิดของเลเฟบเร่มาอธิบายในยุคปัจจุบันที่วิถีการผลิตเป็นแบบทุนนิยม (The capitalist mod of production) ที่เน้นการสะสมทุน การผลิตเพื่อสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้กับผู้คนผ่านการบริโภคในรูปแบบต่าง ๆ นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่ให้กลายเป็นสินค้าและต้นทุนการผลิตแบบหนึ่งที่สามารถนำมาทำเป็นกำไรให้กับผู้ถือครองนั้น ก่อให้เกิดกระบวนการใช้สอยเพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ที่ดิน (Chairat Jaren-o-ran, 1998, p. 4) ตรงข้ามกับคนในพื้นที่ซึ่งใช้เพื่อการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในชีวิตประจำวัน

ในประเทศไทยมีงานวิจัยจำนวนมากโดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์ที่นำเอาแนวคิดการผลิตพื้นที่ของเลเฟบเร่ มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น งานวิจัยเรื่อง “พื้นที่เมืองและชีวิตของคนในซอยคาวบอย” ของจาวรวรรณ ขำเพชร (Jarawan Kumpetch, 2012, pp. 10-13) ที่ศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมโดยศึกษาการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนในซอยคาวบอย และศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่าง ๆ งานวิจัยเรื่อง “อนุสัญญาแรมซาร์กับการเปลี่ยนแปลงความหมายจาก กุด สู่ พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ กรณีศึกษา กุดทิง จ.บึงกาฬ” ของสุทธวรรณ อินทรพานิช และดร.แก้วตา จันทรานุสรณ์ (Intarapanich & Janthranuson, 2013, pp. 1176-1187) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายพื้นที่จาก กุด เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ ของกุดทิง จ.บึงกาฬ ผ่านแนวคิดพื้นที่ที่สาม (Third Space) ของเลเฟบเร่ร่วมกับโมโนทัศน์เกี่ยวกับพื้นที่ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ในการที่ชุมชนรอบกุดถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงพื้นที่เมื่อเกิดอนุสัญญาแรมซาร์ และงานวิจัยเรื่อง “การสู้ชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติภายใต้กระแสรีเนียมใหม่ กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในสมุทรปราการและแรงงานข้ามชาติชาวพม่าในภูเก็ต” ของศิริขวัญ ไพทรักษ์ และษัชฐรัมย์ ธรรมบุษดี (Sirikhwan Phathai-Rak & Shattaram Thammabuddee, 2011, pp. 14-22) ที่ศึกษาจากการเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยาเมืองที่วิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะของความขัดแย้งการต่อสู้ และการต่อรองต่ออำนาจในพื้นที่

จากตัวอย่างงานวิจัยทั้งสามงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นเพียงบางส่วนที่นักวิชาการและนักวิจัยในประเทศไทยนำแนวคิดการผลิตพื้นที่มาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่า แนวคิดดังกล่าวมีศักยภาพในการตีความและสร้างความเข้าใจกระบวนการผลิตพื้นที่ในสองลักษณะ คือ ชนบทที่กำลังจะเปลี่ยนเป็นเมือง และอีกลักษณะหนึ่ง

คือ กิ่งเมืองกิ่งชนบทที่กำลังจะเปลี่ยนเป็นเมือง นอกจากนี้ สามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนว่า การนำแนวคิดมาใช้เนี่ยมักเกิดกับงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ที่เสียเปรียบหรือกลุ่มผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจประการใดประการหนึ่ง

สรุป

แนวคิดของฮาเบอร์มาส เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดความตื่นตัวเกี่ยวกับการศึกษาถึงกระบวนการเกิดและปรับเปลี่ยนพื้นที่ในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประชาธิปไตยแบบเสรีเช่นปัจจุบัน แม้ว่าแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะของเขานี้ ยังคงมีข้อถกเถียงเชิงวิพากษ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการแสดงบทบาทเชิงสัญลักษณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่แสดงในพื้นที่สาธารณะ เช่น ชนกลาง (คนผิวขาว คนส่วนใหญ่ ผู้ชาย ชนชั้นนำ หรือนายทุน) นำเสนอพื้นที่ในรูปแบบของการสนทนาและถกเถียงกันอย่างมีเหตุผล ซึ่งในความเป็นจริงอาจมีกลุ่มอื่นอาจถูกกีดกัหรือเบียดขับออกไปจากพื้นที่ การมีส่วนร่วมในพื้นที่ดังกล่าวจึงถูกจำกัด อย่างไรก็ตาม ชนชั้นล่าง ชนชั้นแรงงาน แม่บ้าน หรือชนกลุ่มน้อยแทบจะไม่ปรากฏให้เห็นในการวิเคราะห์งานของเขา บ้างก็วิจารณ์ว่าการวิเคราะห์ของฮาเบอร์มาส ยังมีความคลุมเครือเพราะยังขาดการนำเสนอประเด็นปัญหาอื่นๆ ที่สำคัญและดูเหมือนจะเป็นการขยายภาพเกินจริง ในขณะที่ระบบทุนนิยมกำลังก้าวเดินไปข้างหน้า สถานการณ์ดังกล่าวกลับไม่ได้ถูกขัดขวางอย่างที่เขาระบุ การเกิดพื้นที่สาธารณะจึงเป็นปัญหาเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์มากกว่า ส่วนฮาเบอร์มาสก็ยอมรับว่า เขาได้นำเสนอภาพที่ไม่เป็นจริงได้ทั้งหมดเกี่ยวกับองค์ประกอบที่เป็นอิสระและมีเสรีภาพของพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลาง แต่เพียงแสดงให้เห็นอุดมคติอันหนึ่งเท่านั้น

ส่วนแนวคิดของเลเฟบเวร์ สามารถอธิบายวิธีการผลิตเป็นแบบทุนนิยม ในยุคปัจจุบันที่เน้นการสะสมทุน การผลิตเพื่อสร้างความมั่งคั่ง ร่ำรวยให้กับผู้คนผ่านการบริโภคในรูปแบบต่าง ๆ นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่ให้กลายเป็นสินค้าและต้นทุนการผลิต ตรงข้ามกับคนในพื้นที่ซึ่งใช้เพื่อการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ยังมองความสัมพันธ์ของพื้นที่อย่างเป็นพลวัต ทั้งพื้นที่ทางด้านกายภาพและพื้นที่เชิงจินตภาพในลักษณะถ่ายเทต่อกัน เป็นวัฏจักร 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ภาพตัวแทนของพื้นที่ พื้นที่ที่เป็นตัวแทน และปฏิบัติการต่อพื้นที่กายภาพ จนนำไปสู่การผลิตซ้ำกรอบมโนทัศน์ของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นชุดความหมายใหม่

บทความวิชาการนี้ ได้นำแนวคิดทฤษฎีของฮาเบอร์มาส และเลเฟบเวร์ มานำเสนอเนื่องจากทั้งสองเป็นผู้นำทางความคิดในเรื่องพื้นที่สาธารณะ และการผลิตพื้นที่ ซึ่งเข้ากับยุคดิจิทัลที่ประชาชนมีอิสระเสรีในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ข้อมูลข่าวสาร และการรู้หนังสือมีมากขึ้น การนิยามพื้นที่ในเชิงนามธรรมเบาบางลง หากแต่พรมแดนของรัฐที่เคยควบคุมก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เมื่อทำนายจากสถานการณ์ในปัจจุบัน อนาคตอาจมีแนวโน้มที่ประชาชนจะมีอำนาจในการวางระบบและกลไกการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะมากขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดี และน่าติดตามเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาแนว “พื้นที่กับสังคม” จึงมีประโยชน์ต่อวงวิชาการและวิจัยเพื่อพัฒนา ทั้งในแง่ของการสร้างความหมายของคนในพื้นที่ และพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ เป็นบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนเมือง และชุมชนในโลกเสมือนจริงให้ความเท่าเทียมกันอย่างสันติสุข

เอกสารอ้างอิง

- Borvorn Subsing. (2014). Bicycles for use in public spaces. *Journal of Social Research*, 37(1), 1-22. (In Thai)
- Chairat Jaren-o-ran. (1998, May-August). Space and development. *Journal of Thammasat*, 24(2), 1-62. (In Thai)
- Chantus Pearntum. (1999). *Establishment of city: City political community and civil society*. Bangkok: Grassroots Development Institute. (In Thai)
- Dahlgren, P. (2001). The public sphere and the net, structure, space and communication. In L.W. Gennett & R.M. Entma (Eds.), *Mediated politics, communication in the future of democracy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dye, Thomas R. (1992). *Understanding Public Policy* (7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Foucault, M. (1986). Space, knowledge and power. In P. Rabinow (Ed.), *The Foucault Reader* (pp. 32-51). Harmondsworth, UK: Penguin.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Harvey, D. (2007). The Kantian roots of Foucault's Dilemmas. In J. W. Crampton & S. Elden (Eds.), *Space, knowledge and power: Foucault and geography* (pp. 41-46). Aldershot, UK: Ashgate.
- Intarapanich, Soontharwan, & Janthranuson, Kaeota. (2013, May-August). Ramsar convention and change of meaning at Kut Ting, Thailand. *KKU Journal Graduate School*, 1(2), 22-33. (In Thai)
- Jackson, J. B. (1984). *Discovering the vernacular landscape*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Jaruwan Kumpetch. (2012). *Urban space and everyday life in Soi Cowboy, Sukhumvit 23 Bangkok Metropolitan*. (Unpublished doctoral dissertation in Art and Culture Research). Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand. (In Thai)
- Jirap Waraseangsuks. (2005). The theory of production of space, Lefebvre. In *Teaching paper of seminar urban sociology subject* (pp. 45-66). Bangkok: Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University. (In Thai)
- Kusuma Kuyai. (2013). *The Process of Creating Identity: Psychoanalysis and Social Science Perspective*. Pattani: Faculty of Communication Sciences, Prince of Songkhla University. Retrieved November 22, 2015, from http://kusumakooyai.blogspot.com/2013/04/blog-post_5.html (In Thai)

-
- Lefebvre, Henri. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans). Malden, MA: Blackwell.
- Massey, D. (1998). *Power-geometries and the politics of space-time*. Heidelberg, Germany: Department of Geography, University of Heidelberg.
- Orthai Ard-am. (2011). *Farmer community's empowerment through the use of a new research paradigm: Experiences from Khu-Kan District, Srisaket Province*. Bangkok: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (In Thai)
- Seidman, S. (ed.). (1989). *Jürgen Habermas on society and politics*. Boston: Beacon.
- Sirikhwan Phathai-Rak, & Shattaram Thammabuddee. (2011). *The struggle in everyday life of transnational worker under neoliberalism: A comparative case study of transnational workers in Samutprakran and Phuket*. Phuket: Prince of Songkla University, Phuket Campus. (In Thai)
- Soja, E. (1996). *Third space*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Tuenjai Rodsakul. (2012). *Communicating consumer right in the public sphere: The case of www.pantip.com*. Bangkok: Faculty of Communication, Dhurakij Pundit University. (In Thai)
- Waraporn Wanapitak. (2011). *Critical theory of Jürgen Habermas: Political public sphere and freedom on the Internet*. Retrieved November 22, 2015, from <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=728311> (In Thai)
- Wipa Autamachan. (2001). *Social media reform main ideas and lessons from other countries*. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (In Thai)